

Hanna és a vidrakölykök (Balázs Imre József: Hanna hinta c. könyvéről)

[2011. április]

BALÁZS IMRE JÓZSEF: HANNA-HINTA. ILLUSZTRÁLTA KESZEG ÁGNES, KOLOZSVÁR, KOINÓNIA KIADÓ, 2009.

A gyermekversek történetét a kommunikációs helyzet változása alakította: a gyermekről írni – a gyermeknek írni – a gyermekkel írni – a gyermek hangján írni variációk változtatják egymást. A magyar költészetben a gyermeklélek például Kosztolányi Dezső versciklusában, A szegény kisgyermek panaszában szólal meg. Nem gyermekversek ezek, de a gyermek érzelmein és észleletein keresztül láttatják a világot. Szabó Lőrinc Lóci-verseiben felbomlik a szülő–gyermek hierarchia, a gyermek egyenlő jogú beszélgetőpartner, játszótárs – és alkotótárs is. Egy kis ugrás az időben, és máris Weöres Sándor száncengői, tünderei között találjuk magunkat. Ez megint más korszak – ritmusok és rímek sziporkáznak, szavak, dallamok játéka ragad el. Mintegy ellenhatásaként értelmezhető a svéd gyermekversek megjelenése – Tóth István fordításában –, és közkedvelté válása, melyekben a gyermek szólal meg, a körülvevő világra, élethelyzeteire, az emberekhez fűződő viszonyaira reflektál. Az alulstilizált, prózába hajló, rímtelen versforma az élőbeszédet, a kicsik természetes beszédét próbálja visszaadni. Ez a radikális gyermekvers-poétikai váltás úgy is felfogható, hogy a „gyermekjátsszótéren elfáradt felnőttek és gyerekek végre leülhetnek egymással beszélgetni”. Ezen a fordulóponton helyezhető el Balázs Imre József gyermekvers-kötete, hiszen már a címe is a fenti megállapítást visszhangozza: a vers játszótér, a vers hinta, lengünk, táncolunk rajta, de beszélgetünk, babázunk, rajzolunk is, egyszóval ismerkedünk a világgal, Hannával – és a vidrakölykökkel.

Felvetődik a kérdés, hogy kiknek szólnak ezek a versek, kislányoknak vagy kisfiúknak? A borítón domináló piros és rózsaszín, Hanna nevének többszöri előfordulása elsősorban kislánykönyvvé avatja a kötetet, viszont a verstémák nagyobb része ugyanúgy szól a kisfiúkhöz, mint a kislányokhoz, az illusztrációkban pedig egyforma arányban fordulnak elő a meleg („kislányosnak” tartott) és hideg („kisfiús”) színek. A „főszereplő” Hanna, bordó hajú, nagy szoknyájú lányka, gombszemű babája társaságában a borítóról és több illusztrációról is visszanez ránk. Ebben a könyvben Balázs Imre József versei és Keszeg Annának a szöveget hűen követő vidám rajzai szerves egységet alkotnak, elválaszthatatlanok egymástól.

Weöres Sándor gyerekversek költészeti iskolájának máig hatása alatt van valamilyen formában a gyerekversek írók többsége, költőnk vállalja ezt a hagyományt: a Láz a csigaházban (10.) ritmusa, a láz emlegetése Weöres Csiribirijére játszik rá: „Bent ülök a házamban, / kinn most fáznék, lázam van.” „Csiribiri csiribiri / Lány paplan – / Ágyad forró, / Lázad van.” Weöres versének alapvető eleme a burkolt erotika, amelyet a gyermek nem érzékel. Balázs Imre József verse mintegy felel erre a kódolási módra, már-már parodizálja, ártalmatlanná, teljesen áttetszővé teszi: „Testem könnyű, ártatlan, / versem dallam, tárgyatlan.” A vers tétjeként a rímekkel való öncélú játszást fogalmazza meg: „rímek jönnek váratlan”. A gyermek úgy ismerkedik meg a világgal, hogy rácsodálkozik, kérdez, a felnőttektől magyarázatokat kap. A kötet több verse is a látható és láthatatlan világ jelenségeire ad egyfajta magyarázatot. Am nem tárgyszerűt, hiszen akkor ezek a leírások nem lennének egyebek versformába öntött ismereteknél, tananyagnál, hanem úgy, hogy a gyermek számára ismert valóság elemeit meglepő módon társítja egymással, olyan magyarázatokat találva ki, melyek egyfajta gyermekmitológiaként értelmezhetők. A gyerek gondolkodásmódja analóg a mitikus világfelfogással: animisztikus látásmód, a természeti környezet megszemélyesítése jellemzi. A gyermek egyéni élményét középpontba állítja, a jelenségek értelmezésekor saját tapasztalatára, a már megismert valóságokra támaszkodik, ezért visel a nap télen sapkát, és ezért borzos a csillag. Gyermeki látásmódból, gondolatfűzerekből és nyelvből áll össze Hanna mitikus-mesés világa. A szoláris, asztrális, lunáris mítoszok sorába illeszthetők az égitestekről szóló versek, például A téli

napról (7.): „Ha jön a téli hófúvás, az az eleje, / hogy kikukkant néha a nap, de nincsen ereje. // Egyik
fülén bundasapka, másik didereg, / ha jön a hófúvás, a tél egyre hidegebb.” A Borzas csillag (51.) az égen
lakó csoda viselkedését fejti meg, a csillag ágacskái a gyermek kócos fejére emlékeztetnek: „Sugaram
rendezgették, / nappal sapkával befedték. / Elszöktem egy hús hajnalon, / most egy csillagszórón lakom.”
A változó holdat néztük már sarlónak, sajtnak, C vagy D betű alakúnak, de a körtével való hasonlóság
ennek a gyermekvilágnak a leleménye. Ha esetleg nehéz elképzelni, akkor vessen az olvasó egy pillantást
Keszeg Ágnes rajzára: nagy szakállú, kék szemű kék óriás sötétkék felhőn ülve issza a csillagitalt-holdlevet
a fehér holdkörtéből. „Fénylik az égen a holdkörte, / csillagitallal megtöltve. / Ha valaki nagyokat
hörpölne, / elfogyna egészen a holdkörte” (A holdkörte, 49.).

Ez a gyerekmitológia újraértelmezi szimbólumainkat. A csigavonalhoz hagyományosan a növekedés,
fejlődés jelentése kapcsolódik, amit összefüggésbe lehetne hozni a gyerek növekedésével, de nem ez
történik a csigás versekben. Ehelyett a csigaház a titkok utáni kíváncsi-játékos kutatás legjobb helyszíne.
A Csigaház-labirintusban (11.) bekukkanthatunk a csigaházba. Amit ott találunk, meglep, asszociációi a
nonszensz költészet felé kacsintgatnak: „Mintha mindig esteledne, / körbejár a csiga benne, / s akit
odabenn talál, / száraz kenyeret darál.” A csiga mozgása, a daráló karjának forgása a csigaház alakját
sokszorozza meg, többszintes labirintust hozva létre.

A Csigabiga-expressz (9.) címében rejlő oximoron a csigához kapcsolt lassúság képzetét írja fölül – a
versike fogócskára hív, a játékmondókák műfajába tartozik: „Zúg és zakatol a csigabiga-expressz, /
lemegy a sorompó, csudajó hecc lesz – / áll és szalutál huszonöt bakter, / szaladok utána, de te se maradj
el!”

A mitológiai síkhoz tartozik az elvont fogalmak és a korai gyerekkor ködös emlékeinek feltárása is.
Hogyan lehet a kerek fogalmát megérteni? (Kerekesség, 29.) „Tenniszlabda, üveggolyó, földgömb – / belém
költözik egy kerek érzés.” „Magamtól nem emlékezem, / csak ha elmondod nekem. // Dióhéjban mikor
laktam? Csónakot mikor ringattam?” (Magamtól nem emlékezem, 31.)

A Vén zenész a víznél (39.) témája és hangvétele révén eltér a kötet többi versétől. Az elmúlásról a
felnőttek nem szívesen beszélnek a kicsiknek, ez a vers is óvatosan közelít. Az első szakasz vidámságával
fogja meg a gyermeket: amikor a fény a vízen tükröződik, olyankor tulajdonképpen a nap vízisízik,
pókfonál vontatja. Ez a kép eufemisztikus hatású, játékosága fokozatosan hangolódik át szorongássá, az
elmúlás felett való töprengéssé: „A víz a vén zenészre fröccsen, / fejét csóválja: – Itt az est mögöttem, / a
hancúr tart, amíg tart, s jön az éjjel, / a csöndes csillagvízisíval.”

Láthattuk, hogyan ismerkedik a gyermek a világgal, azonban sok versben a felnőtt csodálkozik rá a
gyermek növekedésére, játékaira, nyelvére. Ezekben személyes a kapcsolat a gyermek és a róla-hozzá
verset író felnőtt között, a kislányt nevének szólítják. A Ruhában (15.) a házépítés a növekedés metaforája:
„Kemény falú / házat Hanna / bővítgeti / napról napra”. Ezt értelmezi a rajz is, melyen a vörös hajú
kislány magánál is magasabb házat rak építőkövekből.

A Hőerőmű (17.) című vers asszociációs láncát elemezve rápillanthatunk arra a folyamatra, amely során a
költő és a kisgyermek együttes szótanulási játékából megszületik a vers. A szavak ismétlése a
beszédtanulás alapvető folyamata. Az odafigyelő felnőtt számára úgy válnak jelentéssé ezek a szavak,
hogy játszani kezd velük, a gyermektől tanult módon. Így asszociációlánc indul be: a hő szó mondogatása
nem más, mint hő generálása, tehát a kislány hőerőmű, a hő a motor meghajtója, a láda-jármű egyenesen
az északi-sarokra tart, expedícióra. Ez utóbbi a vers szókészletének kakukktója. Nem kell félni se a
verset, se a gyereket: az ismeretlen szó megragadja a fantáziáját, és saját magyarázatot kerít hozzá. Ebben
fontos szerepe van a vers pörgő ritmusának is, mely magával rángatja az olvasót-hallgatót, és a képzelőerő
gyors aktiválására készíti.

Az idegenül hangzókhöz hasonlóan a gyermeknyelvi szavak is az értelemgenerálás termékeny talaját
képezik. Arra biztatják az olvasót, hogy merjen játszózni szavaink alakjával és jelentésével. Hiszen ha
van füstű fecske, lennie kell nyüsti fecskének is: „füstifecske füstöl, nyüstifecske nyüstöl (...) füstifecske
rebben / nyüstifecske nyekken” (Nyüstifecske, 19.). A tömbházban lakó cicánka legnagyobb vágya, hogy
kilásson az emeletről (Cicánka, 45.), míg szerencsésebb társai naptejet nyalnak a fa tetején. (Naptej, 37.)
A ritmusos-rímes művek mellett két olyan, prózába hajló verset találunk, melyek hangvétele, tematikája és
poétikája a svéd gyerekköltészet hatását mutatja. A Nem nyitom ki az ajtót (65.) azt a fájó tapasztalatot
írja le, amikor a szülő nem ér rá a gyerekkel foglalkozni. Nehezen érthető paradoxon az, hogy a
dolgozószoba nem az otthon tere, hanem egy olyan hely, amelyből ki van zárva a gyerek: „Ha a szobaajtó
csukva, / nem látom anyát, / pedig tudom, hogy ott van, / mert hallom, zúg a gép benn. / Ilyenkor nincs

itthon anya, / nem megyek oda hozzá. // Kinyithatnám az ajtót, / és akkor újra itthon lenne anya. // De ha kinyitom, / egy kicsit mindig úgy néz rám, / mintha nagyon messze volna.” A Baba (67.) ennél sokkal örömteliblebb pillanatot rögzít: „Apa készít nekem egy babát.” Az együttjátszást a gyermekkor mágikus cselekedetévé avatják a rituális szövegekre jellemző ismétlődő szerkezetek. „Készít neki feneket, hogy le tudjon ülni. / Készít neki hasat, hogy megrakhassa étellel. / Két kezét is tesz neki, hogy megsimogathasson. / Nyakat is tesz, hogy a feje ne essen le”. A teremtési rituálé a névadással fejeződik be, ezáltal lesz gyerek és felnőtt közös alkotása a baba: „Most már csak nevet adok neki, / és akkor készen is lesz.”

Balázs Imre József Vidrakönyve 2 után is folytatja a vidrák mitológiájának megírását: ebben a kötetben a vidrakölykök kapnak hangot az előző kötet felnőtt vidrái mellett. Ezekben a vidra-gyerekkversekben a kisvidra eszmél egy olyan világra, amely egyben az embergyereknek is ismerős. Tehát ezek a költemények szervesen illeszkednek a költő műveinek rendszerébe: szoros kapcsolatban állnak a vidrakönyv mítoszteremtésével, a svéd versekkel és a kötet többi versével, gyerekmitológiájával. A kötet kompozíciójának, az egyes verseket összefűző hol vékonyabb, hol vastagabb, de létező szálaknak, valamint a korábbi művekkel létesített kapcsolatoknak köszönhetően is maradandó (felnőtt)olvasói élményt jelent elmerülni ebben a versvilágban.

A vidrakölyök játékaiban (54.) az ismétlődő szerkezetek a mágikus szövegeket idézik, a világ jelenségeit értelmezik, a vidra-gyereknyelven vagy kölyökvidra-nyelven. Am ez a nyelvteremtés nem csupán költői aktus, hanem a kisgyerek beszélni tanulásának leképezése, utánzása is, amint azt a Hőerőműben is láthattuk: „Mit mond a zebra? / Zebr, zebr! / Mit mond az oroslán? Orr, orr!” (A vidrakölyök játéka – 2., 55.) Az analógián alapuló szóképzések humorosak: „Ha beteg a vidrakölyök, akkor adnak neki // a lázára lázcsillapítót / az orrára orrcsillapítót / a fülére fülcillapítót / a szájára szájcsillapítót” (A vidrakölyök játéka – 3., 55.). A mítoszteremtés része a bináris oppozíciók megragadása: a télen és a nyáron született kisvidrák között nagy a különbség, az évszak meghatározza természetüket. A nyelv asszociáló erejét aknázza ki ezeknek a részletezése: „Aki nyáron születik, / a nyári dolgokat szereti: a nyárikerteket, / a nyárfákat, a nyári almát”, és: „Én télen születtem, / nekem a téli dolgok tetszenek. / Szeretem a télkertet, / a téliszalámit, a havat” (A vidrakölyök téli játéka, 61.).

A nyelvnek ezek a játéka röpitik magasra hintánkat. A gyermek természetes ritmusérzékét, gondolkodásmódját, nyelvének egészséges fejlődését mozdítják elő játékosan a gyerekversek, úgy, hogy közben a kis olvasó, jobban mondva verhallgató, saját környezetét is mesés-mitikus burkolatban látja viszont. És miért jó, ha felnőttként gyerekverset olvasunk? Mert megmerevedett látásmódunk és nyelvi világunk kisiklik megszürkült sínéről, és magasra lendül piros hintán. Visszatalálunk a nyelvvel való bátor játszás hullámvasútjaira, és rácsodálkozunk a bundasapkás napra és a csivitelő nyüstifecskére. A felnőttek számára ez a legnagyobb kihívás: „Itt zümmög a tenyeremben / elengedjem? Ne engedjem?” Hogy kit? Dukkász Dodongot, aki „dodongott a konyhapadlón, utolértem, most is hallom”, és egyben a bennünk lakozó gyermeket, aki bátran és szabadon mer nyelvet teremteni. (Dukkász Dodong, 25.)

1 Pál József – Újvári Edit: Szimbólumtár. Budapest, Balassi Kiadó, 1997. 2 Kolozsvár, Koinónia, 2006.

